

“KAPTAN-I DERYÂ” MÂCİD VE ŞİİRLERİ (13 GAZEL, 2 ŞARKI)

MERVE BÜYÜKADA¹

ÖZET

Osmanlı devlet adamları, devletin farklı kademelerindeki görevlerinin yanı sıra şair kimlikleri ile de öne çıkmışlardır. Medreselerde ve(ya) birer saray okulu olan Enderun'da yetişen bu kişiler, kaleme aldıkları şiirleriyle edebiyat tarihinin birer halkasını oluştururlar. Bu kişilerden biri de XVIII. yüzyıl şairlerinden Mâcid'dir. Asıl adı Mahmut olan şairin, kaynaklarda doğum tarihi ve yeri ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Enderun'da yetişmiş olan Mâcid, sır kâtibi, miftâh ağalığı, kapıcıbaşılık, kapıcılar kethüdalığı ve kaptanıderyalık görevlerinde bulunmuştur. Son görevi olan kaptanıderyalıktan azledilerek (1746) Midilli'ye sürgün edilmiştir. Ölüm tarihi kesin bilinmemekle beraber Tuhfe-i Naili'de 1159/1747 kaydı vardır. Şairin herhangi bir eseri olduğuna dair bilgi yoktur ancak Ahmet Refî'a, Ebubekir Ağa Mecmuası'ndaki 4 şiirini kaydetmiştir.

Buna ilaveten Mâcid'in başka şiirlerine Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı 1127'de kayıtlı mecmuada² tesadüf edilmiştir. Bu çalışmada ilgili mecmua hakkında bilgi verilmiş ve ardından Mâcid'in tespit edilen şiirleri tanıtılmıştır.

Anahtar sözcükler: Mâcid, şair, mecmua, şiir, Enderun.

“KAPTAN-I DERYÂ” MÂCİD AND HIS POEMS (13 GAZEL, 2 ŞARKI)

ABSTRACT

Ottoman statesmen came to the fore with their poet identities as well as their duties at different levels of the state. One of these people, who grew up in madrasahs and (or) palace schools, Enderun, form a ring in the history of literature with their poems, and Macid is one of them as being among the XVIII. Century poets. His real name was Mahmut and no information about the date and place of birth of the poet is available. Having grown up in Enderun, Machid served as sır kâtibi, miftâh ağalığı, kapıcıbaşılık, kapıcılar kethüdalığı and Kaptan-ı Derya. Upon being dismissed from his last duty as Kaptan-ı Derya, he was exiled to Lesbos (1746). Although the exact date of his death is unknown, he has a record of 1159/1747 in Tuhfe-i Naili. Information is not available about the existence of his poems, but Ahmet Refî recorded 4 of his poems in the Ebubekir Aga Mecmua. In addition, other poems of Mâcid have been found in the mecmua registered in Topkapı Palace Museum Treasure Library 1127. In this study, information was given about the relevant mecmua and then Mâcid's determined poems were introduced.

Key words: Mâcid, poet, mecmua, poem, Enderun.

¹ Arş., Gör. Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, mervebykada@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7656-8864

² Bu mecmua, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında, doktora tezi olarak hazırlanmaktadır.

GİRİŞ

Osmanlı devlet adamlarının sanatla, özellikle de şiirle ilgilendikleri bilinen bir gerçektir. Devletin zirvesindeki sultandan başlayan bu halkada sadrazam, vezir, şeyhülislam, vali, kazasker, kadı ve müderris gibi ilmiye sınıfının hemen her kademesinden devlet adamı şiire meyletmiştir. Bu devlet adamlarının yetiştiği en önemli eğitim kurumu şüphesiz medreselerdir. Medreselerden sonra Enderun, idarî ve askerî kadroların yetiştirilmesi için oluşturulan saray okulu olarak dikkati çekmektedir. Fatih zamanında gerçek yapısına kavuştuğu söylenen bu kurumda ırk ve kan bağı yerine kültür ve disiplin, temel prensipler olarak benimsenip devletin ihtiyacı olan kadrolar bu anlayışla yetiştirilmiştir. Bu kurum, genellikle aileleriyle hiçbir ilgisi kalmayan devşirme çocukların, belli bir alt eğitimden geçirildikten sonra alınıp eğitildiği bir yer olarak öne çıkar. Eğitim; Büyük ve Küçük Odalar, Doğançı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda olmak üzere yedi kademe üzerine kurulmuştur. Bunlardan IV. Murat zamanında oluşturulan Seferli Koğuşu, başlangıçta çamaşırhane olarak kullanılırken çalışmaların sanata kaydırılmasıyla şair, musikişinas, hanende, kemankeş, pehlivan, berber vb. meslek dallarında gençlerin yetiştiği bir koğuşa dönüşmüştür (bk. İpşirli 1995: 185-187). Enderun’da yetişen şairlerden biri de Mâcid’dir.

Mâcid’in asıl adı Mahmut olup doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. *Sicill-i Osmânî*’ye göre “Soğanyemez” sanıyla tanındı (Akbayar 1996: 906). Enderun’da yetişti. Hâne-i Hâssa’ya dâhil olup sır kâtibi ve miftâh ağalığı görevlerinde bulundu. 1140/1727-28 yılında saraydan uzaklaştırılarak Sultan Ahmet’in veziri Mehmet Paşa’nın silahtarlıklarında kapıcıbaşılık görevine getirildi. 1158/1745 yılında tekrar sarayda kapıcılar kethüdalığına atandı. 24 Rebiyülevvel 1159/16 Nisan 1746’da Mîrâhur Mustafa Paşa yerine vezirlikle kaptanıderyalığa getirildi. 14 Zilkade 1159/28 Kasım 1746’da azledilip vezirliği kaldırıldı ve Midilli’ye sürüldü (Erdem 1994: 265; Akbayar 1996: 906). Ölüm tarihi bilinmese de *Tuhfe-i Nailî*’de 1159/1747 kaydı bulunmaktadır (Kurnaz, M. Tatcı 2001: 899). Mâcid’in oğlu Ali Bey, tersane kethüdalığı yapıp 1187/1773’te vefat etti (Akbayar 1996: 245).

Mâcid’in eser sahibi olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ahmed Refî’a, *Ebubekir Ağa Mecmuası*’nda (EM) tesadüf ettiği dört şiirini yayımlamıştır (Meriç 1956:143-144). Bu şiirler EM’nin 188b, 189a, 191a ve 291a varaklarındadır. Ahmet Refî’a’nın belirttiği şiirlerden biri de Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı 1127’de kayıtlı Mecmua’da (TSM) yer alır. Bu şiirin dışında TSM’de Mâcid’in 11 gazeli daha vardır. Gazeller, mecmuanın 127a, 143b, 161b, 181b, 206b, 232a, 235a, 259b, 264b, 315b ve 322a numaralı varaklarındadır.

TSM, 336 varaktan oluşmaktadır. 1181/1767 yılında tertip edilmiştir. Yazmanın her bir varağında genel olarak 6 sütun bulunmaktadır. Varaklardaki satır sayısı değişkenlik göstermektedir. Tamamen manzum metinlerden oluşan mecmuanın derkenarlarına herhangi bir not düşülmemiş ve bazı varaklar da boş bırakılmıştır. Eserde başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Mecmuanın büyük bir bölümü gazellerden oluşmakla birlikte kaside, tahmis, terci-i bend ve mesnevi gibi farklı nazım şekillerine de yer verilmiştir. Yazmanın tamamı Türkçe şiirlerden oluşmaktadır. Mecmuada yer alan şiirlerin büyük bir çoğunluğu XVII ve XVIII. yüzyıl şairlerine aittir.

Bunun dışında XV ve XVI. yüzyılda yaşamış şairlerin şiirlerine de yer verilmiştir. Mecmuadaki şairlerin alfabetik listesi şöyledir:

Adlî, Âlî, Ârif, Arzî, Âsım, Âzerî, Azîz, Âzîzâ, Bahâyî, Bağdâdî, Bâkî, Cem’î, Cevrî, Dürrî, Es’ad, Fâ’iz, Fasîh, Fâ’îk, Fâ’izî, Fehîm, Fennî, Ferîd, Fevrî, Feyzî, Fuzûlî, Gınâyî, Hâfız, Hamdî, Hâşim, Haylî, Hevâyî, İtrî, İsmetî, İzzetî, İzzî, Kâmî, Kâşif, Lem’î, Lutfî, Mâcid, Mânî, Mantıkî, Mezâkî, Münîrî, Nâbî, Nâdirî, Nahîfî, Nâ’ilî, Na’tî, Nazîm, Nâzım, Nizâmî, Nedîm, Nef’î, Neşâtî, Râbit, Râgıb, Rahmî, Rahîmî, Râmî, Râsih, Resmî, Reşîd, Reşkî, Riyâzî, Rizâyî, Rûhî, Rüşdî, Sâbit, Sabrî, Sa’dî, Sâfî, Sâkıb, Sâmî, Sırrî, Sûzî, Şehrî, Şeyhî, Şinâsî, Tab’î, Tâlib, Tâhir, Tıflî, Ulvî, Vahîd, Vecdî, Vehbî, Veysî, Yahyâ, Yümnî.

Ahmed Refî’a, Mâcid’e dair “*Salim tezkiresine girmemiş olması, o tarihlerde kendisinin henüz genç yaşta olduğunu ve şi’rinin intişar etmediğini gösterir.*” demekle birlikte Enderun’da akranı arasında mümtaz ve muteber olduğunu da belirtir (Meriç 1956: 142-143). Ahmed Refî’ye göre “*Sohbeti tatlı, şi’ri erbâb-ı hâlin takdirine mazhar, Vassâf’a lâyük hayırlı bir halef denecek derecede tarihe vakıf*” (Meriç 1956: 142) bir kimsedir. Şiirleri nazım tekniği bakımından sağlamdır. Mâcid, şiirlerini âşıkane eda ile yazmıştır. Şiirlerinde muhteva yönünden geleneği takip ettiğini söylemek mümkündür.

Sevgili, Mâcid’in şiirlerinde bazen âşığına deva olmayan yeni yetme bir tabip bazen ise güzellik ve zarafet padişahıdır. Öyle ki sevgilinin güzel boyu, dağ servisine güzellik verir. Fidana benzeyen nazlı sevgili salınarak yürüyünce servi ağacı utançla titrer. Sevgilinin yanakları güllere süs başışlar, dudakları lal gibi kırmızı şaraptır. İnci kutusu gibi olan ağzı sıhhat bahşedip gönlü ferahlatan bir sevinç sermayesidir. Yanağı öyle parlaktır ki bu parlaklığı ifade etmekte ay ile güneş yetersiz kalır. Onun nazlı yan bakışı askerdir ve o asker âşığın sinesinde kılıç talimi yapar. Bakışları kargaşa çıkarır ve âşıkta dayanacak güç bırakmaz.

Âşık, gam yatağına düşmüş bir hastadır. Sevgili, âşiğe şifa verse de hiçbir şey kavuşmanın panzehri gibi olmaz. Sevgili rakibe yüz verirken, ümitsiz âşık da kıskançlık sebebiyle hasta olur. Âşık, kul köledir. Sevgiliye olan aşkın ateşi ile yanar ancak sevgili, âşığın halis sevgisini anlamaz. Âşığın şikâyeti, ilk başta sevgiliye değil kendinedir. Çünkü o, âşık olma durumunun bir safa olmadığını bilir ve feryat etmeye razı olur. O, zamanın eşsiz güzelinden, lütuf bekleyip insaf etmesini ister. Ancak sevgiliden ihsan görmez ve sevgili ona sürekli cevri ü cefa eder. Âşığın gönlü acıdan yüz parça olur. Âşiğe göre düşman yani rakip bile böyle eziyet görmez. Kavuşma isteği ve ayrılık korkusunu bir arada yaşayan âşık, korku ve ümit arasında kalır. Âşık bazen de sevgiliye ve gönlüne seslenerek naz ile cefadan usandığını dile getirir. Hatta sevgilinin bakışlarının lütfunun, hile ve aldatma olabileceğini düşünür.

Şiirlerine bakıldığında külfetsiz bir söyleyişe sahip olduğu görülen şairin, deyimlere, günlük konuşma diline yerleşmiş söz öbeklerine yer verdiği görülür. Bunlardan bazıları, “gûşına mengûş itmek” (kulağına küpe etmek), “göz göre (göz göre göre)”, “yem dökmek”, “havâ almak”, “kuli kurbanı olmak”, “tâkat komamak (takati kalmamak)”, “kilk-i beyâna almak (kaleme almak)”, “kelâl gelmek (bıkkınlık gelmek)”, “melâl gelmek (usanç

getirmek)”, “mühtür urmak (mühür basmak)”, “ahdine vefa eylemek (sözüne sadık kalmak)”, “var ola (var olmak)”, “yir komak (yer vermek)”, “zerrece yok (zerre kadar eseri olmamak)”; insaf et, hele dinle, koyup gitmek, gönülde yer etmek, sineye çekmek; aman aman, yeter yeter”dir.

Şiirlerinin tamamını aruz ile yazan Mâcid, hezec bahrinin “mefâ’ilün mefâ’ilün”, “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün” ve “mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ülün”; remel bahrinin “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” ve “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün”; müctes bahrinin “mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün”; münserih bahrinin “müfte’ilün fâ’ilün”; muzârî’ bahrinin ise “mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” ile “müstef’ilün fe’ülün müstef’ilün fe’ülün” kalıplarını kullanmıştır.

MÂCID'İN ŞİİRLERİ

[Gazeller]

[TSM, 127a] / [EM,188b]

-1³-

.- / ..- / .- / ..-

- 1 ' Aceb ki ' aşkum ol âfet benüm edâ mı şanur
Bu rütbe süzişümi germi-i hevâ mı şanur

[Acaba o sevgili benim aşkım(i) naz mı zannediyor? Bu denli yanmamı havanın sıcaklığı mı sanıyor?]

- 2 Amân amân bu teğâfül yeter yeter besdür
Hulûş u mihrümi cânım benüm riyâ mı şanur

[Aman aman, (sevgimi) bu anlamazlıktan gelişin yeter. Sevgilim, benim saf ve katıksız sevgimi iki yüzlülük mü sanmaktadır?]

- 3 Baña mı ' add ider ağıyâra luţfuñı âyâ
Cefâyı ol meh-i bigâne-dost vefâ mı şanur

[O umursamaz ay (gibi parlak yüzlü sevgili) lütfunu bana mı rakibe mi gösterir? Acaba eziyeti vefa mı sanmaktadır?]

- 4 Bırakdı bister-i gamda beni koyup gitdi
Tabîb-i nev-hevesüm derdûme devâ mı şanur

[Beni gam yatağında bırakıp gitti. Yeni yetme doktorum, bunu derdime deva mı sanmaktadır?]

- 5 Nuķûd-ı mâ-ħaşal-ı cân u dil de bir şey mi
Dili vişâlûñe ' aşık anı bahâ mı şanur

[Can ve gönlün elde ettiği kazanç da bir şey mi? Aşğın gönlü onları senin kavuşmanın yerine kor mu?]

- 6 Şikâyetüm yine senden sanadur ey Mâcid
Meger ki ' aklı olan ' aşkı hiç şafâ mı şanur

[Ey Macid, şikâyetim yine senden sanadır. Zira akılı olan aşkı hiç şafa mı sanır?]

[TSM, 143b]

-2-

-- / .-- / .-- / .--

- 1 Ey kâmet-i zîbâsı leţâfet-dih-i ' ar' ar
V'ey reng-i ruĥı güllere bahşâyış-i zîver

[Ey güzel boyu dağ servisine güzellik veren, yanağının rengi güllere süs bağışlayan/ güzellik katan (sevgili)!]

³ EM'deyen alan 3. beyit, TSM'de yoktur.

2   Tâkât kıomadı ğamze-i şür-efgen-i nâzuñ
              Besdür kerem it itme bizi sen de mükedder

[Kargaşa çıkaran nazlı yan bakışın, (bizde) dayanılacak güç bırakmadı. Yeter (artık bize) lütfet, bizi sen de üzme.]

3   Yeksân gibidür redd ü kabülün bizi zîrâ
              Yanumda benüm havf u recâ oldu ber-â-ber

[(Ey sevgili!) Benim için korku ve ümit birdir, bu yüzden bizi geri çevirmen veya kabul etmen arasında fark yoktur.]

4   İnşâf ide ey âfet-i yektâ-yı zamâne
              Diñle hele Mâcid saña bir kerre ne söyler

[Ey zamanın eşsiz güzeli, insaf edip Mâcid’in sana ne söylediğini bir kere dinle.]

5   Bir şüh-ı dil-âzâra eger ‘âşik olursañ
              Gör sen de cefası dil-i h’âhişkere n’eyler

[Eğer gönül inciten bir şuh güzele âşik olursan, (o güzelin) cefasının arzulu gönle neler yapabileceğini gör.]

[TSM, 161b]

-3-

--- / --- / --- / ---

1   Lâleveş dâğ-ı ğam-ı ‘aşkuñla süzân olmuşuz
              Zînet-i gülzâr-ı hüsne bir çerâğân olmuşuz

[Aşk üzüntüsünün yarısıyla lâle gibi yanarak güzellik gülbahçesinin süsünün kandili olmuşuz.]

2   Rûy-ı alün mi lebün mi neş’edâr [u] şevk iden
              Feyz-yâb olmakda güyâ âb-ı hayvân olmuşuz

[(Bizi) neşeli ve istekli hâle getiren yanağın mı, yoksa dudağın mı? Lütuf görmekte âdeta ab-ı hayat olmuşuz.]

3   Şabr-fersâ ol nigâh-ı ‘işve-perdâzuñla biz
              Nazra-i ülâda hasret-gerde-i cân olmuşuz

[İnsanda sabır bırakmayan o işveli bakışınla biz, hemen hasret çeken gönüller olmuşuz.]

4   Eyleyüp vaşf-ı dür-i dendân-ı yârı muttaşıl
              Reşha-pâş olmakda reşk-i ebr-i nîsân olmuşuz

[Sevgilinin inci dişlerini sürekli överek damla saçmakta (gözyaşı dökmekte) nisan bulutunu kıskandırmışız.]

5   ‘Ârız-ı cânânı seyre ser-be-ser dil çeşm iken
              Göz göre üftâde-i çâh-ı zenañdân olmuşuz

[Gönül, sevgilinin yanağını baştan başa seyretmek için göz kesilmişken; biz, göz göre göre onun çene çukurunun düşkünü (âşığı) olmuşuz.]

- 6   Kaysveş şahrâ-neverd-i vâdî-i ‘aşk olmada
              Leylî-i maḥbûb-ı ḥüsne Mâcidâ ân olmuşuz

[Ey Mâcid, aşk vadisinde Mecnun gibi dolaşmakla Leyla'nın güzelliğine güzellik katmışız.]

[TSM, 181b]

-4-

.--- / .--- / .--

- 1   O tâb [kim] ḥüsn-i yâra hoş yaraşmış
              Mekir ol şivekâra hoş yaraşmış

[Parlıt/tazelik ve hile sevgilinin güzelliğine hoş yakışmış.]

- 2   Tarâvet-yâb olup âb u hevâdan
              Temevvüc cûy-bâra hoş yaraşmış

[Su ve havanın etkisiyle meydana gelen dalgalanma, ırmağa güzellik katmış.]

- 3   Olunca luḥf-ı dil-ber baña dem-sâz
              Cefâ aḡyâr-ı zâra hoş yaraşmış

[Gönül alan sevgilinin lütfü bana yâr olunca cefâ, ağlayan rakibe güzel yakışmış.]

- 4   Ḥayâl-i ebrûvân yir itdi dilde
              Kemân-dâra o yâra hoş yaraşmış

[Kaşlarının hayali gönülde yer etti, gönle işledi. O sevgiliye yay tutmak güzel yakışmış.]

- 5   Ḥaṭ-ı nev-ḥîz ile la‘ lini şorma
              Şarâb evvel bahâra hoş yaraşmış

[(O sevgilinin) yeni belirmeye başlamış ayva tüylerini ve dudakını sorma. Şarap ilkbahara güzel yakışmış.]

- 6   Çü Mâcid gülsitân-ı vuşlata bü
              Fiḡân-kârı hezâra hoş yaraşmış

[(Ey) Mâcid, kavuşma bahçesine koku (yakıştığı) gibi, bülbüle (de) fiğan etmek güzel yakışmış.]

[TSM, 181b]

-5-

..- / ..- / ..- / ..-

- 1   Ḥaṭ-ı yâkût-ı lebi kâbil-i taḥrîr olmaz
              Şülüşî ḡonce-i reyḥâniye tanzîr olmaz

[Sevgilinin yakut gibi kırmızı dudakını çevreleyen ayva tüylerinin tarifi mümkün olamayacağı gibi sülüs yazısı da onun gonca dudakına denk değildir.]

- 2   Sîneye çekdi bu şeb ol mehi âḡuş-ı ḡayâl
              Ḥ‘âb-ı nüşîn-i vaş[ı] lafz ile ta‘ bîr olmaz

[Bu gece hayal kucağı, o ay yüzlü sevgiliyi sineye çekti. Kavuşmanın tatlı uykusu söz ile anlatılamaz.]

- 3 Bî-bedeldür o kadar hüsn-i dil-ārāsı kim
Meh ü hürşid ile ruhsārını taşvîr olmaz

[Gönlü süsleyen sevgilinin güzelliği o kadar benzersizdir ki onun yanağının parlaklığını ifade etmede ay ve güneş yetersiz kalır.]

- 4 Dide yem dökse açup halka-i çeşm-i dâmin
Yine āhū-yı zamān beste-i zencîr olmaz

[Göz, tuzak halkasını açıp yem atsa (da) zamanın ceylanı (olan sevgili) yine (de) zincire bağlanmaz (o tuzağa düşmez).]

- 5 Cān-ı bīmāra şifā-sāz iseñ ey ‘aql-ı selîm
Nüş-dārū-yı vişāli gibi tedbîr olmaz

[Ey sağduyu (sahibi)! Hasta gönle şifa versen de kavuşmanın panzehri gibi çare olmaz.]

- 6 Dāda ruḥşat [u] rızā var ise sende Mâcid
Ser-nüvişt-i ezeli bā‘ iş-i tekdîr olmaz

[(Ey) Mâcid! Zannımca feryat (etmeye) rızan var; alın yazısı, kederlenme sebebi olmaz.]

[TSM, 206b]

-6-

..- / ..- / ..- / ..-

- 1 Bâliş-i dil mi ‘aceb dide midür ḥ‘ābgehūñ
Berri mi bahrî misūñ söyleseñe cāygehūñ

[Acaba uyuduğun yer gönül yastığı mı yoksa göz(ler) midir? Söylesene (bu) yerin karası mı denizi misin?]

- 2 Tîrin āzmāyiş ider sāḥa-i sinemde henüz
Bir havā almak için ğamze-i nāzuñ sipehūñ

[Senin nazlı yan bakışının askeri biraz hava almak için sinemin meydanında kılıç talimi yapmaktadır.]

- 3 Ser-fürü eylemese çarḥa sezādur el-ḥaḳ
Ḳulı ḳurbānı olan sen gibi bir pādîşehūñ

[Senin gibi bir padişahın kulu kölesi olan (biri) doğrusu âleme baş eğmese yeridir.]

- 4 Hiç perîşānlığa yir ḳor mı meger bir demde
Ḥāṭıra gelse eger rişte-i cem‘ -i külehūñ

[(Sevgili) bir an, külâhın ipliklerin birleşmesiyle meydana geldiğini düşünse hiç perişanlığa (dağımlığa) yer verir mi?]

- 5 Fîkr-i sevdā-yı vişālūñdür iden Mâcidi zār
Ṭarḥ-ı ülfetde senūñ zerrece yoḳdur güneḥūñ

[(Ey sevgili!) Mâcid’i ağlatan sana kavuşma arzusunun düşüncesidir. Dostluk kurmada senin zerre kadar günahın yoktur.]

[TSM, 232a]

-7-

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Kim öpebilürdi ayağın dâmenün olsam
Cân besler idüm ben hele pîrâhenün olsam

[Eğer senin eteğin olsaydım ayağını kim öpebilirdi? Hele gömleğin olsaydım yiyip içip rahatına bakardım.]

- 2 Gül-deste iderdüm dil-i şad-bergümi ben de
Bülbül gibi mensüb-ı der-i gülşenün olsam

[(Eğer) ben de bülbül gibi senin gülşenin kapısının (bir) mensubu olsaydım, (aşk acısıyla) yüz yapraklı (olan) gönlümü gül demeti yapardım.]

- 3 ‘Uşşâka nevâ itmege hiç bezm-i gamuñda
Nevbet mi virür bir deme dil neyzenün olsam

[Neyzenin olsam gönül, âşıklara gam meclisinde güzel nağmeler söylemeye bir anlığına sıra verir mi?]

- 4 Bâzâr-ı maḥabbetde felek şatsa da biñ kez
Ġayrîye meger kıl mı olurdu senün olsam

[Felek, aşk pazarında bin kez satsa da senin olsam başkasına kul mu olurdu?]

- 5 Kışt-i emeli dâne-i eşkümler şulardum
Gendüm gibi maḥşül-res-i ḥarmanuñ olsam

[Buğday gibi harmanın yetişen mahsulü olsam, gözyaşımın damlası ile arzu ekinini sulardım.]

- 6 Dostâne nigâh-ı keremün görmedi Mâcid
Bu cevri baña itmez idün düşmenün olsam

[(Ey sevgili!) Mâcid, (bir kez olsun) dostça cömertlik bakışını görmedi. Eğer düşmanın olsam bu eziyeti bana etmezdin.]

[TSM, 235a]

-8-

--. / .--. / .--. / .--

- 1 Şahbâ-yı lebüñle seni ser-ḥüş ide bilsem
Câm-ı mey-i inşâfuñı pür-cüş ide bilsem

[(Ey sevgili!) Dudağının şarabı ile seni sarhoş edip insaf şarabının kadehini coşturabilsem.]

- 2 Tâḳat ḳomadun va‘de-i kemmün ile bende
Bârî heves-i vaşlı ferâmüş ide bilsem

[(Ey sevgili!) Yalan vaat(ler) ile bende dayanacak güç bırakmadın. En azından sana kavuşma arzusunu unutabilsem.]

- 3 Leb-rîz-i ğam oldu yine peymâne-i hâtır
Ser-tâc-ı şafâyı aña ser-püş ide bilsem
[Yine gönül kadehi gam ile doldu. Safâ baş tacını ona giydirebilsem.]
- 4 ‘ Âşıklıgımı kimse tefattun idemezdi
Nuḡḡ-ı niĝehe sürme-i hāmūş idebilsem
[Bakış sözüne sessizlik sürmesi sürebilsem, âşıklıgımı kimse anlayamazdı.]
- 5 Ayrılmaz idüm çekse de ḡullâb-ı tılısmı
Ol serv-i ser-efrâzı der-âĝuş ide bilsem
[O servi gibi uzun boylu güzeli kucaklayabilsem, sihirli kancasını (kollarını) çekse de (ondan) ayrılmazdım.]
- 6 ‘ Akd-i güher olur idi Mâcid hele yek-ser
Dürr-i suḡanum ĝuşına mengüş ide bilsem
[İnci gibi sözlerimi kulağına küpe edebilseydim, doğrusu Mâcid baştan başa sıralı inci olurdu.]

[TSM, 259b]

-9-

-- / -.- / .-- / -.-

- 1 Cānā hūlūşumı saña inkâr ider misün
Dil-dāde-i cemālūñi āzār ider misün
[Ey sevgili! Sana (olan) samimiyetimi inkâr eder misin? Güzeli yüzüne gönül vermiş âşığını incitir misin?]
- 2 Tâḡat-rübâ olup yine aĝyâra luḡf ile
Ben nâ-ümîdi reşḡ ile bîmâr ider misün
[Yine rakibe yüz gösterip (beni) güçsüz bırakarak ben ümitsizi kıskançlık ile hasta eder misin?]
- 3 Hūn-bâr-ı çeşm itmede rîzân varını
‘ İşret-fezâ-yı ‘ âlemi enhâr ider misün
[(Ey sevgili!) Kan saçan göz bütün varını dökmektedir, âlemin işret meclisini, nehirler (gibi) coşturur musun?]
- 4 Ey pâdşâh-ı hūsn ü bahâ cām-ı la‘ lūñi
Zehr-âbe-nūş-ı ye’süñe tekrâr ider misün
[Ey güzellik ve zarafet padişahı! Lâl gibi kırmızı dudacağının şarabını, kederin zehirli suyunu içenlere yine sunar mısın?]
- 5 Bîm-i firâḡ u ḡ’âhiş-i vuşlatla dem-be-dem
Dil-dādegāñı ḡavf u recākâr ider misün
[Âşıkları daima kavuşma isteĝi ve ayrılık korkusuyla, korku ve ümit arasında bırakır mısın?]

6 Ey nâ-şinâs-ı ʿaşk u hülüşüm yeter yeter
Cevr ü cefâyı Mâcide her-bâr ider misün

[Ey aşkımlı ve saflığımlı (kalbimin temizliğini) bilmeyen (sevgili) yeter artık! Mâcid'e cevri ü cefayı her zaman edecek misin?]

[TSM, 264b]

-10-

..- / ..- / ..- / ..-

1 ʿArz-ı hüsni it ki felek mihr ile sūzân olsun
Âteş-i sine-i pür-kînesi tâbân olsun

[(Ey sevgili!) Güzelliğini göster ki felek, güneş(e benzeyen yüzün) ile yansın (ve onun) kin dolu gönlünün ateşi parlansın.]

2 Bîdveş serv-i sehî lerziş-i hacletde kalur
Naḥl-i nâzum hele bir kerre hırâmân olsun

[Nazlı fidanım (sevgilim) hele bir kere salınarak yürüsün, (işte o zaman) uzun servi (tıpkı) söğüt ağacı gibi utançla titrer.]

3 Ḥasret-i kâkül-i müşkînüñ ile âhü-yı Çîn
Nükheth-i zülfi dil-âvîzüñe kırbân olsun

[(Ey sevgili!) Çin ahusu, misk kokulu kâkülünün özlemi ile (âşıklarının) gönül(lerinin) asılı olduğu zülfünün güzel kokusuna feda olsun.]

4 Bîniş-i çâk-i girîbânuñ ile çeşm-i dilüm
Ḥaşre dek âyine-i sineñe hayrân olsun

[Gönül gözüm, (senin) o yakası yırtık cübben ile göğüs aynana kıyamete değin hayran olsun.]

5 Cevri-i aʿdâ-yı tebehkâra bedel her demde
Mâcide luḥf-ı pey-ender-pey-i cânân olsun

[Düşmanın her fırsat bulunduğu harap eden cevriye karşılık, sevgilinin lütfü Mâcid'e sürekli olsun.]

[TSM, 315b]

-11-

.- / ..- / ..- / ..-

1 Bu ʿişveden saña cânüm kelâl gelmedi mi
Zuhûr-ı ḥaṭṭ ile hiç infiʿâl gelmedi mi

[Sevgilim, bu nazdan sana bıkkınlık gelmedi mi? Ayva tüylerinin ortaya çıkmasından hiç etkilenmedin mi?]

2 Tebessüm-i nemekîn ü ʿitâb-ı laʿ linden
Mezâk-ı cânâ mükerrer zülâl gelmedi mi

[Tatlı gülümseme ve dudacağının azarlamasından gönle, tekrar tatlı su gelmedi mi?]

3 Bu bî-ḥüdi-i ğam u ıztırâb [u] cevriyenden
Saña da ey dil-i şeydâ melâl gelmedi mi

[Ey çılgın gönül! Bu gam, eziyet ve cefanın verdiği delilikten sana da usanç gelmedi mi?]

4 Nedür bu keş-me-keş-i dest-i dehr-i nâ-fercâm
Dimâğuña sebep-i ihtilâl gelmedi mi

[Bu faydasız, temelsiz dünyanın işlerinin karmaşıklığı nedir? Acaba aklına karışıklık sebebi gelmedi mi?]

5 Talatıf-ı ngehinden ne aıladıñ Mâcid
‘ Aceb ki hâtırına mekr ü âl gelmedi mi

[Ey Macid! (O sevgilinin) bakışlarının lütfundan ne anladın? Acaba (onun bakışlarında) hile ve aldatma (olacağı) aklına gelmedi mi?]

[TSM, 322a]

-12-

-- / -- / -- / --

1 Hâkister-i nezârem olur haç-ı behceti
Yandurdu berç-ı hüsni nigâh-ı mağabbeti

[Güzelliğin şimşegi aşkın bakışını yandırdı, kendine âşık etti. Bakışımın küllü güzelliğin ayva tüyleri oldu.]

2 Mühr ursa hâl-i ‘ârızı şandûka-i dile
Ey külçedür açılmasa teng-i emâneti

[(Sevgilinin) yanağındaki ben gönül sandığına mührünü vursa (âşığı kendine bağlasa) yeridir. (Sevgilinin aşkı gönülde) bir külçedir ve emanetin ağzı açılmaz (âşğın gönlünden asla çıkmaz).]

3 Târ-ı nigâhı bahye-i çäk-i derün ider
Mıkrâz-ı gamze kesse libâs-ı mürüvveti

[(Sevgilinin) yan bakış makası cömertlik elbisesini kesse, bakış ipliği gönlün parçalarını diker.]

4 Tefrîh-i kalbe lebleri ser-mâye-i sürür
Dürc-i dürerle var ola dârü-yı sıhhati

[(Sevgilinin) kalbi ferahlatan dudakları sevinç sermayesidir. (Onun) inci kutusu gibi (ağzı) ile sıhhat ilacı var olsun.]

5 Būd [u] nebūd-ı çarh ile ülfet mi eyledüñ
Mâcid nedür bu nâle-i bî-cây-ı firçati

[Mâcid bu ayrılığın yersiz inlemesi nedir? Dünyanın varlık ve yokluğu ile dost mu oldun?]

[EM, 191a]

-13-

-- / -- / -- / --

1 Lezzet de olsa la‘lün ser-çeşme-i zülâle
Cânlar bağışlar idi dil-teşne-i vişâle

[Dudağın berrak suyun kaynağına lezzet olsa da kavuşmaya susamış gönle can verir.]

- 2   Kırdı kemân-ı nâzı ol ebruvâna dil-keş
              Şemşîrini idince cân ü dile havâle

[O gönül alıcı (sevgili), o iki kaşıyla naz yayını kurup kılıcını can ve gönüle havale etti.]

- 3   Hoy-kerde olduğu dem gül-berg-i rûy-ı âli
              Mihr-i münîre bakdum varmış hemân zevâle

[(Sevgilinin) kırmızı yanağının gül yaprağı terlediğinde baktım (ki) parlak güneş (utancından) hemen batmış.]

- 4   Alduğça dost cevrin kilik-i beyâne Mâcid
              Ney oldu elde hâme itdi nevâda nâle

[Mâcid, dost zulmünü kaleme aldıkça, elde(ki) kalem ney, nağme (ise) feryat oldu.]

[Şarkılar]

[EM, 189a]

-1-

.-- / .---

- 1   Kamerveş olsa tâbende
              Göñül bir nev-civân ister
              Derinde olmağa bende
              Göñül bir nev-civân ister

[Ay gibi parlak olsa (da), gönül genç (sevgili) ister. Kapısında köle olmaya, gönül genç (sevgili) ister.]

- 2   Hıram itdükçe ol kâmet
              Vefâ resmin ider ‘âdet
              Nihânî itmege ‘işret
              Göñül bir nev-civân ister

[O sevgili salınarak yürüdükçe âdet (üzere) vefa usulünü sergiler. Gizli işret etmeye, gönül genç (sevgili) ister]

- 3   Mey-i la‘linden ey sâkî
              İdüp sır-âb ‘uşşâkı
              Tulû‘ ı tutsa âfâkı
              Göñül bir nev-civân ister

[Ey içki sunan (sevgili)! Dudağının şarabı, âşıkları mest edip ufukları kaplasa gönül genç (sevgili) ister.]

- 4   Dilüm şad-çâk-i miñnetdür
              Esîr-i derd-i firkatdür
              Mağabbet başka hâletdür
              Göñül bir nev-civân ister

[Gönlüm, mihnetten yüz parça (olarak) ayrılık derdinin esiridir. Aşk başka (bir) haldir. Gönül genç (sevgili) ister]

- 5 İdüp kesb-i şafâ şimdi
Olup ʿaşk-âşinâ şimdi
Muhaşşal Mâcidâ şimdi
Gönül bir nev-civân ister

[Mâcid! Şimdi neşelenip âşık olma zamanıdır. Şimdi sözün özü, gönül genç (sevgili) ister]

[EM, 291a]

-2-

-.- /-.-

- 1 Ey şeh-i mülk-i ʿatâ
Muntazır-ı luṭfuñam
ʿAhdine eyle vefâ
Muntazır-ı luṭfuñam

[Ey bağışlama mülkünün padişahı! Sözüne sadık ol. (Senden) lütuf bekliyorum.]

- 2 Eyledi bed-ḥâh [u] dūn
Ser-zeniş-i bağır-ı ḥūn
Dâğ-ı taleb lâle-gūn
Muntazır-ı luṭfuñam

[Lale gibi kırmızı renkli arzunun yarası, beni kanlı bağırla yakınan alçak ve kötülüğü isteyen biri yaptı. (Senden) lütuf bekliyorum.]

- 3 Cāygehüm ḥārzār
Cevr-i felek âşikār
Merḥametūñ bî-şümār
Muntazır-ı luṭfuñam

[Yerim dikenliktir. Feleğin zulmü ortadadır, (senin) merhametin (ise) sayısızdır. (Senden) lütuf bekliyorum.]

- 4 Bî-sebeb [ü] bî-günāh
Olmada kārüm tebāh
Mültemesüm bir niğāh
Muntazır-ı luṭfuñam

[Sebepsiz ve günahsız (yere) işim yıkılmakta, (oysa) istediğim bir bakıştır. (Senden) lütuf bekliyorum.]

- 5 Güft [ü] şinîd-i ʿadū
Çāk-i dil sū-be-sū
Mâcide yetmez mi bu
Muntazır-ı luṭfuñam

[Her taraf düşmanın dedikodusu (ve) parçalanmış gönül (ile doludur). Bu(nlar) Mâcid'e yetmez mi? (Senden) lütuf bekliyorum.]

SONUÇ

XVIII. yüzyıl klasik Türk şairlerinden olan "Kaptan-ı Derya" Mâcid'in hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Çeşitli devlet kademelerinde görev almış olan şairin bir eseri olup olmadığına dair bilgi yoktur. Ancak bazı yazmalarda şiirlerine rastlanmıştır. Bu şiirlerden dördünü Ahmed Refi'â EM'de tesadüf ederek neşretmiştir (Meriç 1956). Çalışmamızdaki 1, 13, 14 ve 15. manzumeler Ahmed Refi'a'nın EM'den naklettiği şiirlerdir. Bu manzumelerden biri (1. gazel) hem EM'de hem de TSM'de yer almaktadır. Sadece TSM'de bulunan şiir sayısı ise 11'dir. Bu çalışma ile Mâcid'in biri nâ-tamam olmak üzere 13 gazeli ile 2 şarkısı bir arada verilerek klasik Türk edebiyatı araştırmacılarının istifadesine sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akbayar, Nuri-Seyit Ali Kahraman (hzl.) (1996). *Sicill-i Osmânî, Mehmed Süreyya*. İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
- Aksoyak, İsmail Hakkı (2013). “MÂCİD, Kapudânıderya Mahmûd Paşa”. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/macid-kapudaniderya-mahmud-pasa> [erişim tarihi: 24.11.2020].
- Erdem, Sadık (1985). *Râmiz ve Âdâb-ı Zürafâ'sı*. Ankara: AKM Yay.
- İpekten, Halûk, M. İsen vd. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: KTB Yay.
- İpşirli, Mehmet (1995). “Enderun”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: TDV Yay. 185-187
- Kurnaz, Cemâl ve Mustafa Tatçı (hzl.) (2001). *Mehmed Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî - Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. C.II. Ankara: Bizim Büro Yay., Ankara s.899.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı. H.1127.
- Şarkı Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. NEKTY05658.
- Mehmed Süreyyâ (1308-15/ 1890-97). *Sicill-i Osmânî*. C. IV. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Meriç, Rifkî Melûl (1956). *Hicri 1131 Tarihinde Enderunlu Şairler Hattatlar ve Musiki Sanatkârları Tezkiresi (Nâzımı Kilârî Ahmed Refî)*, İstanbul: İstanbul Matbaası (İstanbul Enstitüsü Dergisi II'den ayrı basım).

EKLER

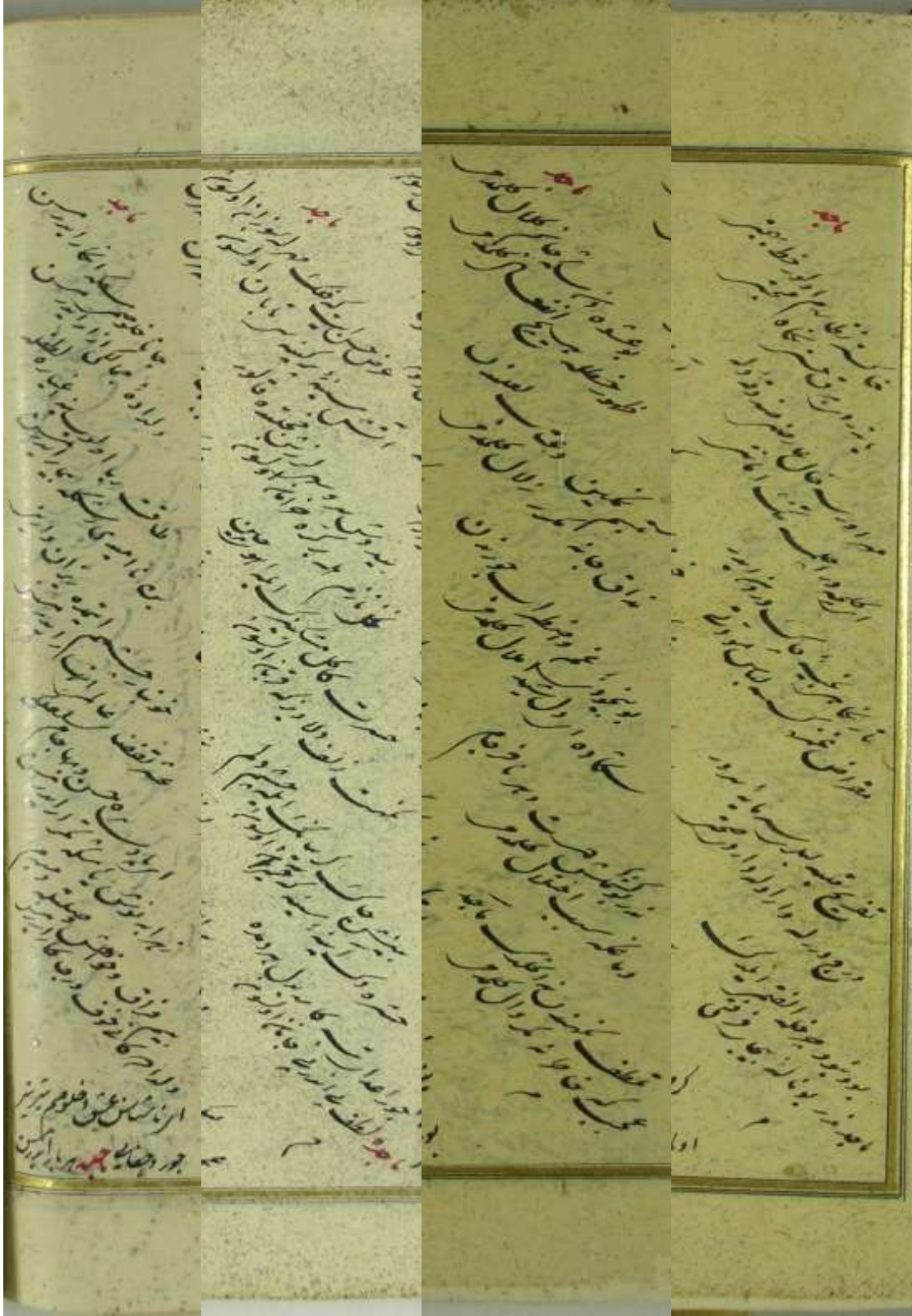
Ek 1: TSM / Varaklar: 127a, 143b, 161b, 181b

Ek 2: TSM / Varaklar: 181b, 206b, 232a, 235a

Ek 3: TSM / Varaklar: 259b, 264b, 315b, 322a

Ek 4: EM / Varaklar: 188b, 191a, 189a, 291a

